

Література

1. Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Słowotwórstwo. Nominacja / Uniwersytet Opolski ; redaktor naukowy Ingeborg Ohnheizer. – Opole, 2003. – 541 s.

2. Жураўскі А.І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / А.І. Жураўскі, М.Р. Прыгодзіч // Беларуская мова : Энцыклапедыя. – Мінск, 1994. – С. 147–156.

3. Лукашанец А.А. Выступленне пры адкрыцці XV Міжнароднага з'езда славістаў / А.А. Лукашанец // XV Міжнародны з'езд славістаў. – Мінск, Рэспубліка Беларусь, 20–27 жн. 2013 = XV Международный съезд славистов = XV International Congress of Slavists : [асобныя выступленні] : бюлетэнь / Нац. акад. навук Беларусі, Беларус. камітэт славістаў, Ін-т мовы і літаратуры ; [рэдкал. : А.А. Лукашанец (гал. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2013. – С. 6–9.

4. Лукашанец А.А. Русский язык в условиях международной интеграции и глобализации / А.А. Лукашанец // Русский язык : система и функционирование (к 75-летию филологического факультета БГУ) : сборник материалов VI Междунар. науч. конф., Минск, 28–29 окт. 2014 г. : в 2 ч. Ч. 1 : И.С. Ровдо (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2014. – С. 3–10.

Стаття надійшла до редакції 25 лютого 2015 року

УДК 81'373.7–115:81'44

Костянтин Мізін
(*м. Кременчук, Україна*)

МІСЦЕ ЗІСТАВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ СЕРЕД ІНШИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ І НЕЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Пропонована стаття присвячена визначенню місця зіставної лінгвокультурології серед інших лінгвістичних і нелінгвістичних дисциплін та уточнення її методологічного статусу. З цією метою,

по-перше, проаналізовані кореляції зіставної лінгвокультурології з лінгвокультурологією, контрастивною лінгвістикою, лінгвістичною семантикою, етнолінгвістикою, етнопсихолінгвістикою, когнітивною лінгвістикою та лінгвокраїнознавством, а по-друге, – встановлені критерії розмежування зіставної лінгвокультурології з такими концептно-лінгвокультурологічними «клонами», як лінгвоконцептологія та зіставна лінгвоконцептологія, формування яких ми простежуємо сьогодні.

Ключові слова: зіставна лінгвокультурологія, лінгвокультурологія, контрастивна лінгвістика, лінгвоконцептологія, методологія.

Предлагаемая статья посвящена определению места сопоставительной лингвокультурологии среди других лингвистических и нелингвистических дисциплин и уточнению ее методологического статуса. С этой целью, во-первых, проанализированы корреляции сопоставительной лингвокультурологии из лингвокультурологией, контрастивной лингвистикой, лингвистической семантикой, этнолингвистикой, этнопсихолингвистикой, когнитивной лингвистикой и лингвострановедением, а во-вторых, – установлены критерии разграничения сопоставительной лингвокультурологии с такими концептно-лингвокультурологическими «клонами», как лингвоконцептология и сопоставительная лингвоконцептология, формирование которых мы наблюдаем сегодня.

Ключевые слова: сопоставительная лингвокультурология, лингвокультурология, контрастивная лингвистика, лингвоконцептология, методология.

This article deals with defining the place of contrastive linguoculturology among other linguistic and non-linguistic disciplines and specifying its methodological status. To achieve this aim the author firstly analyses correlations between contrastive linguoculturology and linguoculturology, contrastive linguistics, linguistic semantics, ethnolinguistics, ethnopsycholinguistics, cognitive linguistics and linguistic country-specific studies and secondly establish criteria of separating contrastive linguoculturology from such concept-linguoculturological «clones» as linguoconceptology an contrastive linguoconceptology which are forming nowadays.

Key words: contrastive linguoculturology, linguoculturology, contrastive linguistics, linguoconceptology, methodology.

Національний культурний світ, або національна концептосфера, є частиною навколишнього реального світу. Як і будь-який живий організм, кожен національний культурний світ, незважаючи на внутрішні особливості та внутрішні зміни, прагне до самозбереження та самоідентифікації. Визнаючи спільність світової культури, усі дослідники відзначають фундаментальні відмінності між культурами, оскільки кожна національна культура має власний набір культурних доміант, які формують національний культурний простір [6, с. 12–13].

Відомо, що основним репрезентантом національного культурного простору будь-якої лінгвокультури є така ментально-культурна сутність, як концепт. Саме тому концепт став доміантною метамовною одиницею вивчення, на яку спирається методологічний апарат нових, значною мірою міждисциплінарних, мовознавчих дисциплін. Як засвідчив наш аналіз лінгвістичних студій в Україні, найбільшого поширення серед останніх набуває нині лінгвокультурологія, зокрема її найактуальніша на сьогодні «гілка» – зіставна лінгвокультурологія [див., напр.: 11, с. 2–4].

Показово, що для зіставної лінгвокультурології важливими є приховані за мовним знаком і культурно зумовлені знання, а також вербалізація певної поняттєвої сфери як показник ціннісних орієнтацій соціокультурної спільноти. Відповідно, об'єктом дослідження зіставної лінгвокультурології є втілення культур різних етносів у мовних одиницях (передусім в етно- та лінгвокультуронасичених одиницях – метафорах, фразеологізмах, пареміях тощо), категоріях і відношеннях між ними, а предметом – репрезентація та інтерпретація втілення певної культури в мові й мовленні на тлі зіставлення з іншими культурами й мовами для встановлення спільних і відмінних рис цих лінгвокультур у синхронії.

Наведена вище дефініція зіставної лінгвокультурології демонструє її тісний зв'язок насамперед з лінгвокультурологією та контрастивною лінгвістикою, що, власне, і не дивно, бо на симбіозній взаємодії останніх вона й сформувалася. Відповідно, зіставна лінгвокультурологія «успадкувала» від «материнських» наукових дисциплін низку методологічних

проблем, розв'язанню яких присвячені численні студії [див., напр.: 1; 4; 6; 7; 8; 9; 11; 17]. Це пов'язано безпосередньо з тим, що теоретична й методологічна база самої лінгвокультурології перебуває ще на стадії становлення, попри те, що в Росії, де започатковано теорію лінгвокультурології, існують численні лінгвокультурологічні центри (московський (М. Ковшова, В. Красних, В. Телія та ін.), волгоградський (О. Бабаєва, В. Карасик, О. Шейгал та ін.), воронезький (А. Бабушкін, О. Бикова та ін.), белгородський (М. Алефіренко), курський (О. Хроленко), тульський (Г. Токарев)). З певною часткою сміливості можна стверджувати й про існування лінгвокультурологічного центру в Україні, який започаткував і розбудовує професор А. Приходько (Запоріжжя – Дніпропетровськ).

Зауважимо, що на значну частку невирішених методологічних проблем зіставної лінгвокультурології вплинула надскладність природи таких феноменів, як «мова» й «культура». При цьому невизначеність стосовно основних об'єктів вивчення лінгвокультурології стала причиною того, що в науковців досі немає єдиної думки щодо предмета, об'єкта й методів її дослідження. До того ж, склад і типи лінгвокультурологічних одиниць демонструють «розмитість» та термінологічний різнобій.

Методологічним проблемам і міждисциплінарним витокам зіставної лінгвокультурології вже були присвячені попередні наші розвідки [див., напр.: 12]. Утім, зважаючи на міждисциплінарність зіставної лінгвокультурології, хотілося б, усе ж таки, визначити місце останньої серед суміжних дисциплін, що дозволить розмежувати її з такими концептно-лінгвокультурологічними «клонами», як лінгвоконцептологія та зіставна лінгвоконцептологія, формування яких ми простежуємо сьогодні. З огляду на це метою пропонованої статті є визначення місця зіставної лінгвокультурології серед інших лінгвістичних і нелінгвістичних дисциплін та уточнення її методологічного статусу.

Наш аналіз як вітчизняних, так і зарубіжних наукових праць виявив, що мовознавство утворило протягом другої

половини ХХ та початку ХХІ століть численні лінгвістичні дисципліни, які балансують на межі різних гуманітарних, соціологічних, а інколи й точних, наук. Далі перелічимо основні такі дисципліни:

- 1) лінгвістика + соціологія = соціолінгвістика;
- 2) лінгвістика + соціопсихологія = соціопсихолінгвістика;
- 3) лінгвістика + психологія = психолінгвістика, психосемантика, психологія мовлення;
- 4) лінгвістика + етнопсихологія = етнопсихолінгвістика;
- 5) лінгвістика + етнологія, країнознавство = етнолінгвістика, лінгвокраїнознавство;
- 6) лінгвістика + етносеміотика = етнолінгвосеміотика;
- 7) лінгвістика + семіотика = лінгвосеміотика;
- 8) лінгвістика + семіотика культури = лінгвосеміотика культури;
- 9) лінгвістика + соціокультурологія = соціолінгвокультурологія;
- 10) лінгвістика + культурологія = лінгвокультурологія.

Причина виникнення численних міждисциплінарних мовознавчих наук убачається передусім у тому, що перекодування інформації з мови однієї науки на мову іншої (інших) сприяє осмисленню об'єкта на нових теоретичних основах, на більш високому рівні та дає змогу домогтися результатів, яких не можна досягти при однобічному підході. Дво- та багатобічний підхід, який передбачає накладення однієї на одну альтернативних моделей об'єкта, уможливорює створення його об'ємної картини та на цьому ґрунті помітне розширення сфери прикладного використання отриманих даних: навчання мов, переклад, пропаганда, реклама, піар, нейролінгвістичне програмування, психотренінг, психотерапія, автоматичний синтез і аналіз мовлення, розробка програм штучного інтелекту тощо [5, с. 34–35].

Що стосується зіставної лінгвокультурології, то остання сформувалася на базі не лише «материнських» дисциплін – лінгвокультурології та зіставного мовознавства, але й багатьох інших, які згадані вище. Це пов'язано безпосередньо з тим фактом, що й сама, наприклад, лінгвокультурологія

є міждисциплінарною наукою. Тому релевантними для зіставної лінгвокультурології є, як мінімум, ще п'ять кореляцій: із лінгвокраїнознавством, когнітивною лінгвістикою (когнітологією, концептологією), етнолінгвістикою, етнопсихолінгвістикою та лінгвістичною семантикою.

1. Зіставна лінгвокультурологія – лінгвокультурологія.

Зіставна лінгвокультурологія сформувалася як новий мовознавчий напрям на початку XXI століття саме в межах лінгвокультурології, тому зв'язок цих двох дисциплін є найтіснішим. Наголосимо, що лінгвокультурологія – комплексна галузь наукового знання про взаємозв'язок і взаємовплив мови й культури – набула останнім часом неабиякого поширення на пострадянському мовознавчому просторі.

Як ми зазначали вище, теоретична й методологічна база лінгвокультурології перебуває ще на стадії становлення, тому існують розбіжності в поглядах щодо об'єкта і предмета вивчення цієї дисципліни. Тут найгостріша дискусія триває на ґрунті ідентифікації обсягу об'єкта лінгвокультурології – лінгвокультурологічних одиниць. Так, В. Маслова вважає лінгвокультурологічними «одиниці мови, що набули символічного, еталонного, образно-метафоричного значення в культурі й узагальнюють результати власне людської свідомості»: безеквівалентні одиниці; міфологізовані одиниці; пареміологічні одиниці; символи, стереотипи, ритуали, еталони; образи; стилістично марковані одиниці; етикетні мовні одиниці; одиниці, що належать до християнської культури [9, с. 36]. В. Воробйов називає всі ці одиниці *лінгвокультуремами*, додаючи до них і текст, Н. Бурвікова, Є. Верещагін та В. Костомаров – *логоепістемами*, В. Аврамова – *акумулемами*, а Д. Гудков аргументує належність до лінгвокультурології прецедентних імен / висловів і прецедентних текстів. Утім, нині лінгвокультурологічні обрії нестримно «закриває» (лінгвокультурний) концепт, тому все частіше як лінгвокультурологічні, так і зіставно-лінгвокультурологічні розвідки присвячені розкриттю змісту тих чи інших лінгвокультурно значущих (маркованих) концептів.

2. Зіставна лінгвокультурологія – контрастивна лінгвістика.

Зіставна лінгвокультурологія має тісний зв'язок з контрастивною лінгвістикою. Тут найбільшою методологічною проблемою для зіставної лінгвокультурології є пошук оптимальної одиниці (категорії, моделі, поля тощо) як основи порівняння мов і культур різних етносів, тобто ідентифікація *tertium comparationis* (основи / еталона порівняння).

Аналіз лінгвокультурологічних праць засвідчує перспективність вивчення симбіозу мови й культури на базі трьох феноменів: (національної) *мовної особистості* (В. Воробйов, Ю. Караулов, В. Маслова, Ю. Прохоров, Ю. Сорокін), *лінгвокультуреми* (В. Воробйов, Г. Токарев) та (*лінгвокультурного*) *концепту* (В. Аврамова, С. Воркачов, В. Воробйов, В. Карасик, Н. Рапопорт, Г. Слишкін). У зіставній лінгвокультурології кожна з названих одиниць може претендувати на роль *tertium comparationis*, що підтверджують численні студії, проведені на матеріалі різних мов. Однак перші дві з цих одиниць-ідей не можуть повною мірою функціонувати як основа зіставлення через їх «розмиті» дефініції та закладені в них дублетні характеристики, що часто створює термінологічну плутанину. Отже, найбільш системно до зіставно-лінгвокультурологічного вивчення мовного матеріалу можна підійти за допомогою двох феноменів – (національної) *мовної особистості* й (*лінгвокультурного*) *концепту*, які вважаються базовими для лінгвокультурології.

3. Зіставна лінгвокультурологія – лінгвістична семантика.

Важливу роль у розвитку зіставної лінгвокультурології відіграла лінгвістична семантика, яка у другій половині ХХ ст. зосередилася на вивченні надпоняттєвого змісту, пов'язаного з мовним знаком: на пошуку культурного компонента значення, культурного конотативного компонента, лексичного фону слова, семантики мовних структур, які містять оцінку.

4. Зіставна лінгвокультурологія – етнолінгвістика.

Безпосередньою попередницею як лінгвокультурології, так і зіставної лінгвокультурології можна вважати етнолінгвістику. В. Телія наголошує, що лінгвокультурологія є «тією частиною етнолінгвістики, яка присвячена вивченню та опису кореспонденції мови й культури в синхронічній їх взаємодії»

[15, с. 217]. Подібну позицію займає також В. Маслова, що ускладнює розмежування цих мовознавчих напрямів. У свою чергу, В. Красних не проводить чіткої межі між етнопсихолінгвістикою і лінгвокультурологією: стверджується спільність їх проблематики, методів досліджень, оскільки теоретичною передумовою виникнення цих дисциплін вважається гіпотеза Селіра-Уорфа. Хоча кожен зі згаданих напрямів, вивчаючи *homo lingualis* у культурі, має свій об'єкт дослідження: етнолінгвістика орієнтує дослідника на розгляд кореляцій і зв'язків мови й духовної культури, мови й народного менталітету, мови й народної творчості, їх взаємозв'язок та різні види їх кореспонденції. При цьому мова, як форма етнічної культури, займає домінуючі позиції. А лінгвокультурологія досліджує той культурний зміст, що відклався у значенні мовного знака і є деякою мірою культурною пам'яттю нації [9, с. 42].

5. Зіставна лінгвокультурологія – етнопсихолінгвістика.

Етнопсихолінгвістика є мовознавчою дисципліною на межі психолінгвістики, етнолінгвістики й етнології. На відміну від зіставної лінгвокультурології, етнолінгвістика вивчає зв'язок мови з культурою народу з акцентом на його побут, звичаї, міфологію, тому об'єктом етнопсихолінгвістики є етнічна свідомість та її відображення у мові й мовленнєвій діяльності. Зіставні етнопсихолінгвістичні праці широко використовують методику асоціативного експерименту з метою встановлення психічних і ментальних реакцій різних представників етнічних спільнот на слова (поняття) [16, с. 65]. Етнопсихолінгвістика аналізує мовне спілкування всередині різних етнокультур (фіксація етнічних стереотипів, етнокультурних норм тощо), розглядаючи особистість як носія етнокультурних традицій, коли спілкування не зводиться лише до вербальних актів, включаючи в себе ритуальну поведінку, символічну взаємодію і под.

6. Зіставна лінгвокультурологія – лінгвокраїнознавство.

Низка питань перейшла до (зіставної) лінгвокультурології від лінгвокраїнознавства [13]. Хоча для останнього важливим є розв'язання передусім практичних задач: лінгвокраїнознавство

послугується методикою прилучення до іншої культури за допомогою мови, яка ґрунтується на детально опрацьованій теорії семантичної структури слова. Лінгвокраїнознавчий аналіз спрямований на мовні одиниці, що виражають відмінності, зумовлені відношеннями між об'єктами навколишньої дійсності, тобто на безеквівалентну лексику.

7. Зіставна лінгвокультурологія – когнітивна лінгвістика.

Базою, на якій формується (зіставна) лінгвокультурологія, вважається когнітивна лінгвістика [див., напр.: 4]. Тут однією з основних одиниць, що використовуються для опису структур свідомості, опрацьовується концепт, який широко залучається і в культурологічній лінгвістиці [див., напр.: 14]. Сьогодні концептний аналіз домінує в зіставно-лінгвокультурологічних дослідженнях, оскільки цей аналіз відкрив перед ученими нові можливості при розкритті сутності двох найважливіших антропочинників – мови й культури.

Прикметно, що саме тісний зв'язок когнітивної лінгвістики (тут ідеться про те відгалуження останньої, де концепт визначається як культурно маркований ментальний конструкт, тобто в душі не англо-саксонської, а ортодоксальної традиції) та культурологічно зорієнтованого мовознавства сприяв виникненню на пострадянському науковому просторі таких близьких «клонів», як (зіставна) лінгвокультурологія та (зіставна) лінгвоконцептологія [див. про це: 10]. Ці дисципліни є настільки близькими, що С. Воркачов, наприклад, убачає межу між лінгвокультурологією та лінгвоконцептологією лише в тому, що лінгвокультурологія вивчає лінгвокультуру в цілому, натомість лінгвоконцептологія досліджує виключно окремі фрагменти лінгвокультури головним чином у зіставному аспекті [2, с. 18]. При цьому лінгвокогнітологічні дослідження мають типологічну спрямованість і сфокусовані на виявленні загальних закономірностей у формуванні ментальних уявлень, а лінгвокультурологія орієнтується передусім на вивчення специфічного у складі ментальних одиниць і спрямована на опис відмінних семантичних ознак конкретних концептів. Тому, на думку науковця [див., напр.: 3], доцільно об'єднати згадані дисципліни у новий напрям – лінгвокультурну концептологію.

Дозволимо собі не погодитися з цією думкою, оскільки у такий спосіб і надалі будуть породжуватися лінгвокультурологічні та лінгвоконцептологічні «клони» з невизначеним методологічним статусом. Доцільним тут є, з нашого погляду, подальше методологічне опрацювання нових лінгвістичних напрямів міждисциплінарного характеру, які довели своє «право на існування» стрімким поширенням у межах пострадянського мовознавчого простору, зокрема зіставної лінгвокультурології. Ми навмисно згадуємо тут саме пострадянський мовознавчий простір, бо в західній науковій традиції культурологію називають «культурною антропологією», а лінгвокультурологію – «антропологічною лінгвістикою».

Становлення принципів зіставної лінгвокультурології та утвердження методів цієї дисципліни відбувається у процесі активних дискусій про її зв'язки і взаємовідношення з такими дисциплінами, як лінгвокультурологія, контрастивна лінгвістика, лінгвістична семантика, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика, етнопсихолінгвістика та лінгвокраїнознавство, що сигналізує про одну з основних характеристик нового напрямку – інтегративність, коли знання, отримані в інших наукових галузях, активно використовуються для досягнення власне зіставно-лінгвокультурологічних завдань.

Перспектива пропонованого дослідження вбачається у чіткому визначенні критеріїв розмежування лінгвокультурології, зіставної лінгвокультурології, концептології, зіставної концептології та лінгвокультурної концептології.

Література

1. Алимжанова Г.М. Сопоставительная лингвокультурология : сущность, принципы, единицы : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Г.М. Алимжанова. – Алматы, 2010. – 50 с.
2. Воркачев С.Г. Лингвокультурная концептология : становление и перспективы // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2007. – Т. 66. – № 2. – С. 13–22.

3. Воркачев С.Г. Российская лингвокультурная концептология : современное состояние, проблемы, вектор развития // Известия РАН. – Серия литературы и языка. – 2011. – Т. 70. – № 5. – С. 64–74.

4. Воробьёв В.В. Сопоставительная лингвокультурология : генезис, перспективы развития / В.В. Воробьёв // Язык и межкультурные коммуникации. – Уфа : Издательство БГПУ, 2002. – С. 40–48.

5. Гашимов Э.А. Структурно-семантические и прагматические характеристики английского лингвокультурного кода (на материале лексико-фразеологического поля «Продукты питания») : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Эльчин Айдын оглу Гашимов. – Самара, 2005. – 183 с.

6. Гукетлова Ф.Н. Зооморфный код культуры в языковой картине мира (на материале французского, кабардино-черкесского и русского языков) : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации (кабардино-черкесский язык)» ; 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Ф.Н. Гукетлова. – М., 2009. – 53 с.

7. Колесник О.С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : монографія / Олександр Сергійович Колесник. – Чернігів : РВВ ЧНПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2011. – 312 с.

8. Коцюба З.Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному провербіальному просторі (від універсального до національного) : монографія / Зоряна Григорівна Коцюба. – Л. : ДП «Видавн. дім «Укрпол»», 2010. – 472 с.

9. Маслова В.А. Лингвокультурология : учебное пособие [для студентов высш. учеб. заведений] / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

10. Мізін К.І. Нові напрями в українському мовознавстві : зіставна лінгвокультурологія / К.І. Мізін // Мовознавство. – 2012. – № 6 (268). – С. 38–52.

11. Мізін К.І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної

лінгвокультурології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / К.І. Мізін. – К., 2012. – 32 с.

12. Мізін К.І. Міждисциплінарні витоки зіставної лінгвокультурології / К.І. Мізін // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2013. – Вип. 26. – С. 63–69.

13. Ощепкова В.В. Культурологические, этнографические и типологические аспекты лингвострановедения : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Ощепкова Виктория Владимировна. – М., 1995. – 345 с.

14. Попова З.Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2000. – 30 с.

15. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.

16. Уфимцева Н.В. Сопоставительное исследование языкового сознания славян / Н.В. Уфимцева // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное издание. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. – С. 65–71.

17. Чубур Т.А. Теоретические основания лингвокультурологических сопоставительных исследований : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т.А. Чубур. – Воронеж, 2011. – 46 с.

Стаття надійшла до редакції 26 лютого 2015 року